

PSYKOTEKNIK OCH SKAPANDE

Av fil. lic. BJÖRN SJÖVALL

Samhällets vitalgrund

UNDERSÖKER vi vad som är den vitala grunden för samhällets dynamik, får vi inte låta förvilla oss av kollektiva kraftmanifestationer. Människor inspirerar varandra, och genom samarbete åstadkommes sådant som enstaka individer aldrig skulle kunna frambringa ensamma. Emellertid är det hos den enskilda människan idéerna föds och kärleken lever. Den individuella skaparförmågan kan därför betraktas som samhällets vitalgrund, och arbetet framstår som mötespunkten för individen och samhället. Ett produktivt samspel mellan individen och samhället förutsätter, att arbetet erkännes som den dynamiska faktorn i den enskildes liv, liksom den är det i samhället. Ett sådant erkännande betyder att arbetet görs till uttryck för den enskildes personlighet. Ekonomiska intressen har en tendens att bli opersonliga makter, som alltför lätt råkar i strid med människornas intressen som individer. Konflikter framkallas, emedan den ekonomiska vinsten, då den får dominera målsättningen, endast verkar frigörande för några, medan den på andra verkar hämmande. Vi måste söka efter en annan innebörd i arbetet än den ekonomiska.

Tänker vi på individens aktivitet som samhällets vitalgrund, ser vi att det är ett livsvillkor för samhället, att gemenskapen ständigt tillföres impulser från individerna. Samarbetsvillighet och uppfinningsrikedom på olika områden är de tecken som vittnar om att samhället står i god förbindelse med sin vitalgrund. Förutsättningen härför är att de villkor, som gäller för den individuella produktiviteten, icke störes av några samhällliga åtgärder.

För varje människa är livsuppehållet det primära och samhället innebär framför allt en samverkan för lösning av försörjningsproblemet. Politiken sysselsätter sig främst med ekonomiska frågor. I detta sammanhang får arbetet sin centrala betydelse. Emellertid har man betraktat arbetet huvudsakligen utifrån och inte haft blick för att arbetet också har en »innersida». Arbetets insida

är vad individen upplever i sitt arbete. Vi skall här inte tänka på negativa upplevelser utan endast intressera oss för vilka positiva upplevelser arbetet kan ge upphov till.

En människa, som trivs med sitt arbete, finner tillfredsställelse i själva verksamheten. Arbetet betyder i ett sådant fall en samlad inriktning och en kraftutlösning. Individens förmåga tas i anspråk och utvecklas. Det är fråga om att övervinna motstånd och detta fordrar anspänning. Men därjämte finns den betydelsefulla känslan att befinna sig i utveckling. Spänningsupplevelsen i arbetet vidgar sig till att betyda *livsspänning*. Individens hela liv bärs upp av spänningen i arbetet. Vi kan definiera spänningen på följande sätt: *spänning är en aktivitetsupplevelse, som utmärkes av inre samling och koncentration i förening med en känsla av utveckling.*

Individens krav på varje arbetsuppgift, varje yrke, blir sålunda att han skall uppleva spänning i verksamheten. Därmed kommer givetvis icke arbetets materiella betydelse att förringas. Arbetet är fortfarande den ekonomiska faktorn såväl för individens livsuppehälle som för lösningen av samhällets försörjningsproblem. *Det väsentliga är emellertid att individen upptäcker arbetets andliga sida.* I spänningen lever människan ett andligt liv, men allt arbete leder inte till spänning. Betingelserna för spänningen har vi att söka på områdena: individens anpassning till arbetet och arbetets utformning och mening. Arbetslivet bör organiseras så, att individen i sitt arbete kan uppleva den förening av samling, koncentration och känsla av utveckling, som gör det berättigat att tala om arbetets andliga sida eller arbetets egenvärde.

Psykotekniken och målsättningen

Alla frågor i samhället bör rangordnas efter sin betydelse för spänningen. Yrkesvägledning och arbetsförmedling intar en framskjuten plats. Vi kan likna arbetslivet vid en stor flod och individerna vid de mängder av stockar, som bärs upp och förs fram på floden. Emellanåt kommer en stock på tvären och hindrar andra stockar att komma vidare. Inom arbetslivet kan »stockningar» uppstå på grund av en individuell missanpassning. Det är av vikt att anpassningssvårigheter upptäckes på ett tidigt stadium. Arbetslivet bör stå under observation av kompetenta personer med såväl fackmässiga förutsättningar som materiella resurser för att kunna ingripa. När skall den insikten tränga igenom, att arbetet inrymmer de viktigaste av alla våra problem?

Vi har inte tillräcklig tilltro till den skapande kraften och ser inte den stora mäktiga floden som bär och för framåt. Överallt skall det finnas »flottare» redo att ingripa vid »stockningar». Här är en uppgift framför allt för psykologin, men även andra vetenskaper kan lämna sina bidrag. Forskningen avser sålunda anpassningen till arbetet och arbetsförloppet och arbetsförhållandenas utformning. Det är fråga om tillämpad vetenskap, och en sådan har redan grundlagts i seklets början av Hugo Münsterberg, som kallade denna nya praktiska vetenskap psykoteknik.

Münsterbergs stora tanke var att psykotekniken skulle omspanna alla former av mänsklig verksamhet. Emellertid var han klart medveten om att vetenskapen endast kunde ställa vissa redskap till vårt förfogande, medan målsättningen måste komma från annat håll. Han säger: »Den praktiske psykologen får aldrig glömma, att all hans psykologi alltid endast kan ge honom inblick i de medel, som kan tjäna till att uppnå ett bestämt mål, men att de aldrig kan bestämma själva slutmålen. Ingen uppfostringspsykologi kan fastställa, vilka slutliga pedagogiska ändamål som skall nås genom undervisningen. Det psykologiska vetandet kan alltid endast betyda, att om vi vill detta mål, måste vi slå in på denna väg.» (Grundzüge der Psychotechnik, Leipzig 1914, s. 39.) I samma skrift säger han klart ifrån, var vi skall hämta målsättningen: »Våra praktiska värderingar i sitt ändamålsenliga verklighets-sammanhang och slutligen vår moral och livsåskådning måste varje gång bestämma våra mål, medan de fysikaliska och psykologiska orsaksvetenskaperna måste träffa avgörandet om de lämpliga medlen» (s. 41). Vad psykotekniken behöver är tydligen en filosofi, vilken uppställer ett mål och ger en värdeskala, som höjer psykoteknikens insats i samhället över enbart ekonomiska intressen. De senare har benägenhet att göra människornas arbete till medel för sina syften, varvid man lätt förbiser den Kantska moral-principen att vi aldrig skall betrakta människan endast som medel utan alltid tillika som ändamål.

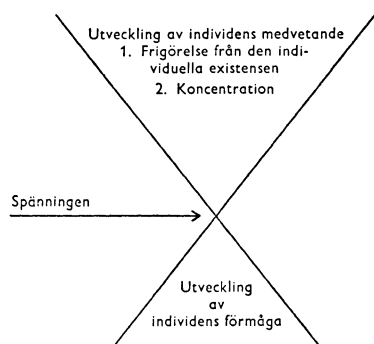
Psykoteknikens första insatser gällde urvalsproblem, och en rad olika yrkesprov utexperimenterades. Även arbetsredskapens och arbetsprocessens utformning blev föremål för studium. På senare tid har de psykologiska sammanhangen inom en arbetsgrupp uppmärksamats och en »arbets- eller industrisociologi» har växt ut som en ny gren på psykoteknikens träd. Man kartlägger arbetarnas attityder med hjälp av individuella intervjuer och massenkäter. Vi har genom psykotekniken en möjlighet till samhällsgestalt-

ning på ett nytt och för människan välsignelsebringande sätt. Denna praktiska vetenskap kan emellertid inte fullgöra en uppgift som samhällsgestaltare utan att äga en målsättning och värdering, som framhäver arbetslivets problem såsom de centrala i samhället. I och med framläggandet av arbetsfilosofin har psykotekniken fått en filosofi, vilken uppställer spänningen som det ledande värdet och insätter psykotekniken som den naturlige tjänaren av detta värde. Därmed kan psykotekniken — för att återknyta till vår tidigare bild — inrikta sig på uppgiften att förhindra stockningar och ingripa, när sådana uppkommer. Psykotekniken skall frigöra skapandets naturkraft, vilken som den mäktiga floden bär upp oss alla och för oss framåt.

Medvetandets utveckling

Arbetet betyder kampen mot ett motstånd och i denna kamp insätter vi vår förmåga, vår begåvning och vår utrustning. Då vi genom anspänning så småningom övervinner motståndet, upplever vi spänningen. Om inte uppgiften engagerar vår förmåga i högre grad, kan vi inte få en känsla av utveckling i vårt arbete. För uppkomsten av spänning och särskilt med hänsyn till spänningens varaktighet är det av största betydelse att individen känner att han utvecklas och går framåt. Vi tänker i första hand på att en människa får förverkliga sin begåvning i sitt arbete. Emellertid framhävde vi ovan att arbetet också betyder samling och koncentration. Här har vi ett annat utvecklingsmoment, nämligen *utvecklingen av individens medvetande*. Att kunna koncentrera uppmärksamheten stadigt och uthålligt på något innebär ett framsteg, som kan karakteriseras såsom en utveckling av medvetandet. Vidare betyder arbetet vanligen en insats för gemenskapen, och detta gör att vi lär oss att i någon mån bortse från våra egna begränsade intressen. Den grad av frigörelse vi härigenom når från bundenheten vid den individuella begränsade existensen betyder även ett framsteg i medvetandets utveckling.

De utvecklingsmoment, som ingår i spänningen, anges i figuren. Utvecklingen av individens förmåga har sin begränsning, vilket markeras i figuren genom den nedre triangeln. Var och en kan endast nå upp till en viss skicklighet på ett område. Å andra sidan kan han utvecklas genom att skaffa sig nya uppgifter och ge sig in på nya områden. Emellertid sätter åldrandet en viss gräns för utvecklingen. Annorlunda förhåller det sig med medvetandets ut-

veckling, som inte bör ha någon gräns. Detta markeras i figuren genom att den övre »triangeln» lämnats öppen.

Tänker vi nu åter på psykotekniken, kan vi säga att dess uppgift är att verka för att åstadkomma sådana förhållanden i arbetet, att individen får uppleva spänningen. Det gäller att välja rätt arbete för var och en och att på olika sätt utforma miljön, så att arbetstrivsel nås och individen får en känsla av att utvecklas genom sitt arbete. Samarbetet är betydelsefullt och dess innebörd fördjupas, om det sättes i förbindelse med utvecklingen av individens medvetande, moment 1: frigörelsen från den individuella existensen. Då psykotekniken verkar för god arbetsanpassning över huvud, kommer den även att befrämja moment 2: koncentration. Emellertid är det utmärkande för psykotekniken, sådan den utformats i Västerlandet, att huvudvikten lägges vid individens förmåga. Ett annat slags psykoteknik är möjlig, om tyngdpunkten förlägges till medvetandet och dess utveckling. En psykoteknik med sådan orientering har under årtusenden praktiserats i Indien och är känd under namnet yoga.

I sin skrift *Die Buddhistische Versenkung* (München 1918) säger Friedrich Heiler: »Yoga (ordagrant »anspanning») är strävandet att genom kroppsliga och andliga koncentrationsmetoder uppnå högre medvetenhetstillstånd, kort sagt en mystikens psykoteknik» (s. 44). Det är intressant att Heiler kallar yogan psykoteknik. Mera än en benämning är detta dock ej förrän ett reellt samband mellan den västerländska psykotekniken och yogan påvisas. Vi har funnit ett samband i spänningen, såsom närmare framgår av figuren.

Ser vi på yogan historiskt är det inte omöjligt att vi med Nietzsche (han antyder det i *Till moralens genealogi*) kan betrakta den som en anpassningsform av ett invandrande folk, som håller

på att förlamas av ett tropiskt klimats ovana påfrestningar. Denna förklaring behöver ju heller inte begränsas till en viss övergångstid. Det pressande klimatet utövar hela tiden sin inverkan och tvingar individen till ett minimum av utåtriktad aktivitet. När livsintensiteten är i avtagande och tillvaron förlorar sin spänning, återvinnes denna på den inåtriktade aktivitetens väg. Emellertid kom sättet för upplevandet av förnyelsen att betyda en negation av objektvärlden. Den inåtriktade vägen blev den enda, och indisk kultur visar blott svaga tecken till att kunna se någon djupare mening även i den utåtriktade aktiviteten.

Yoga-övningarna kan väsentligen betecknas som övningar i meditation. Genom meditationen nås spänningen, under förutsättning att den mediterande gör framsteg och utvecklar sig mot högre stadier av medvetenhet. Inre ro, samling och tillförsikt växer fram. Förloppet kan beskrivas så, att *individen håller på att skapa ett högre jag inom sig — ett jag som är höjt över det vanliga individuella jagets svagheter och växlingar.*

Då även den utåtriktade aktiviteten — arbetet — har ett inslag av medvetandets utveckling därigenom att den främjar inre samling och gör individen mindre bunden vid sig själv, kan vi tolka arbetets verkan på individen så, att han genom arbetet stärker sitt jag och når en förankring i sitt inre.

Den livsorientering som arbetsfilosofin innebär ger åt psykotekniken en central uppgift såväl i individens liv som i gestaltningen av samhället. När spänningen blir det ledande värdet, kommer skaparkrafter att frigöras på alla områden. Den stora floden skall bära oss och i vår längtan skall vi ana det oändliga havet.